

Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020

Hálózat & Hierarchia

(felhívás)

A Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv (MGtÉ) tematikus kötetei a bevett korszakhatárokon átívelő témákat ölelnek fel.¹ A következő, 2020-ban megjelenő negyedik Évkönyv kulcsfogalmai: *Hálózat & Hierarchia*.

A *hálózat* fogalom a köznapi jelentésén túl is oly mértékben átszővi életünket, hogy néha már gyanakodva figyeljük térhódítását. Vannak, akik egyenesen „hálózati eufóriáról” beszélnek,² ám valójában a szóhasználat többsége inkább metaforikus, mint érdemi. Amióta azt is felfedezték, hogy az egy milliméteres *Caenorhabditis elegans* fonalféreg és az emberi idegrendszer neuronjainak hálózati szövődése alig tér el egymástól,³ szinte provokálva érezheti magát a tudományok majdnem minden ága, s különösen a társadalomtudományok, hogy a különbségeket és talán még inkább a történeti fejlődés stációit feltérképezzék.

A különböző társadalomtudományok természetesen eltérő fogalmi apparátussal közelítenek a hálózat problematikájához. S ha a szellemi előfutárokat nem számítjuk, a társadalmi hálózatelemzés gyökerei lényegében az 1930-as évekig nyúlnak vissza, s a módszer eredendően interdiszciplináris, hiszen részben a szociálpszichológiából (a Moreno-féle szociometria), részben a szociálintropológiából ered (legendő talán a korai közösség-tanulmányokat produkáló harvardi csoportból William Lloyd Warner és William Foote Whyte nevét említenünk).⁴ Az „áttörés” azonban csak a hetvenes-kilencvenes évek között köszöntött be. Kedvezően hatott, hogy a hálózatok elemzése szinte hidat épített a strukturális alapozású és az ágencia-szemléletű megközelítések között: vannak kapcsolatok, amelyek eleve adottak, és vannak, amelyek egy hálózatépítő cselekvő stratégia részei, s ez nemcsak a modern korok sajátossága.⁵ Erős kötéseknek a sűrű szövésű hálók számítanak, gyenge kötéseknek pedig a ritkások, a mikroszintű kötések erősek, a makroszintűek azonban, amelyek a nagy társadalomba való integrációt biztosítják, gyöngék.⁶

¹ MGtÉ 2016. *Válság – Kereskedelem*; MGtÉ 2017–2018. *Hitel – Bank – Piac*; MGtÉ 2019. *Uradalom – Vállalat*.

² Reitmayer–Marx 2010.

³ Barabási 2008: 57–59.

⁴ Az előbbi *Yankee City Series* sorozatából csak töredék kötetek vannak meg hazai könyvtárainkban, az utóbbi híres munkája viszont magyarul is olvasható. Whyte 1999. A kutatástörténetről általában: Stegbauer–Häußling (Hgg.) 2010.

⁵ Lemercier 2015. (A tanulmány német nyelvű változata megjelent az *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften* folyóirat 2012-es „Historische Netzwerkanalysen” tematikus számában.)

⁶ Granovetter 1973.

A módszertani fordulat hatása alól a történettudomány sem vonhatta ki magát. Ma már magától értetődőnek számít, hogy a medievisztika, a kora újkor és újkor kutatóinak fogalomtárába is bevonult a hálózati elv.⁷ Kezdetből meglehetősen kézenfekvőnek látszott, hogy a távolsági kereskedelem, a városhálózat vagy a migráció kutatására alkalmazzák. Ahhoz azonban, hogy szélesebb területekre kiterjessék az elemzéseket, az új intézményi közgazdaságtan felvirágzására s további elméleti megalapozásra is szükség volt.⁸ Az empirikus vizsgálatokhoz a szociológusoknak adatokra, a történészeknek megszólaltatható forrásokra van szükségük. A fogalmi háló segítségével csak akkor lehet eredményeket felmutatni. Legyen szó akár a kora újkori vezető rétegekről, akár a modern korporatív üzleti világ, az ipar „kapitányairól”. S ebből a szempontból csak a tradíciók jelentőségét fejezi ki, hogy a német társadalom- és kultúrtörténetben az összefonódást *Verflechtung*nak, az angolszász közgazdaságtanban *interlock*nek nevezik.⁹ A vállalatok, a bankok és vállalatok közötti kapcsolatok régi témái a kapitalizmus gazdaság- és társadalomtörténetének. Volt, aki szerint ezek összegyűjtésére több energiát fordítottak, mint az értelmezés lehetőségeinek elméleti felvázolására.¹⁰ Ma már a finánc-tőke-teórián kívül is számos modellt áll rendelkezésre: a koordináció és kontroll modell, a forrásdependencia-modell, a menedzseri modell és az osztálykohéziós modell a legismertebbek.¹¹ Hiszen igazán csak a személyi összefonódások, tulajdonosi és hitelkapcsolatok együttes vizsgálata vezethetett el ahhoz, hogy ezeket a relációkat ne csak hatalmi viszonyokként lehessen értelmezni, hanem kölcsönös ellenőrzésként és aszimmetrikus információáramlatásként is. S itt rögtön felmerül még egy probléma: az idevágó jelenkori amerikai kutatások eredményeiről ugyan be lehetett számolni 1975-ben egy konferencián, de a teljes szöveg publikálására csak 2002-ben kerülhetett sor, hiszen az érdekeltségek elemzése nagyvállalati érdekekbe ütközhet.¹² A történész ebből a szempontból talán könnyebb helyzetet mondhat magáénak, ha legalább a levéltári kutatási engedélyt megszerezte.¹³ A hálózatelemzésnek természetesen lehet olyan veszélye, hogy a benne szereplő kapcsolatokat statikusan kezeli, vagy az egyes alkotó elemek belépési és kilépési idejét nem tudja szétválogatni, mindkettő nehezíti a történészi alkalmazást. A társadalomtudományokat megújító szemléletváltásban fontos szerepet töltött be a földrajztudomány „lokációs elmélete” és a történeti demográfia is.¹⁴

A történeti hálózatkutatásnak ma már nem csak honlapja van, ahol folyton frissített, témába vágó bibliográfia is fellelhető (<http://historicalnetworkresearch.org/>), hanem a szervezők 2009 óta évente műhelyszemináriumokat, 2013 óta

7 Fouquet–Gilomen (Hgg.) 2010; Nagy–Vadas–Schmieder (eds) 2018; Caracausi–Jeggler (eds) 2014; Gestrich–Schulte Beerbühl (eds) 2011.

8 Casson 2011.

9 Reinhard 1979; Mizruchi 1996.

10 Mizruchi 1996.

11 Pogány 1997: 59.

12 Bearden–Atwood–Freitag–Hendricks–Mintz–Schwartz 2002.

13 Lemercier, 2015.

14 Fertig–Lanzinger (Hgg.) 2016.

konferenciákat tartanak, sőt 2017-ben Luxemburgban megjelent a hálózat kutatás történeti folyóiratának első száma is (*Journal of Historical Network Research*).

A hálózatok és hierarchiák kutatása közötti kapcsolat szintén a szociológiában és az intézményi közgazdaságtanban gyökerezik. Előfutáraként elég az eddigieken túl a harmincas évekből a brit Ronald Coase nevét említenünk, aki több mint száz évig élve ki tudta várni a Nobel-díjat.¹⁵ A szintén Nobel-díjas Oliver Williamson a hetvenes évek elején, az amerikai közgazdászok konferenciáján tette közzé a piacok és hierarchiák viszonyát illető „megfontolásait”, amelyeket azután több könyvben fejlesztett tovább.¹⁶ A piaci hálózatok és menedzseri hierarchiák „versenyében” az utóbbiakat tekintette meghatározónak, különösen olyan bizonytalan körülmények között, amikor a döntéshez szükséges információ aszimmetrikusan áll az aktorok rendelkezésére.¹⁷ Nem a piacon, hanem a vállalat belső szervezetében, a Chandler-féle „látható kézben” vélelmezte a legfőbb mozgatót, amelyhez az egyén – a behaviorista pszichológia elképzelései szerint – igazodik. Kritikusai persze úgy tartják, valójában csak szavakban szakított a piaci diskurzus normáival, végső soron az intézményeken belüli egyéni mozgásokat maga is piaci kategóriákban értelmezi.¹⁸ A hierarchikus tagoltság és relációk azokban a mikroközösségekben is felrajzolhatók, amelyek piaci szempontból nem beágyazottak. A probléma itt nem a lépték, hanem az időtartam, a kategóriák ugyanis hosszú távon átalakulhatnak.¹⁹ A folyamatok a nemzetközi gazdasági kapcsolatok történetére viszont kiválóan modellezhetők.²⁰ S ma már ott tartunk, hogy a nemzetközi gazdaságtörténeti bestsellerek szerzője egész könyvet szentelt a hálózatok és hierarchiák modern kori általános összefüggéseinek.²¹

A magyar társadalomtudományban leghamarabb a szociológusok figyeltek fel a hálózatelemzésben rejlő lehetőségekre. Angelusz Róbert és Tardos Róbert 1991-ben publikált igényes szöveggyűjteményében Mark Granovetter már klaszszikus „gyenge kötések erejét” tárgyaló saját eredeti tanulmányát revidáló változatával szerepelt.²² A társadalomtudományok iránt nyitott gazdaság- és társadalomtörténet is hamar követte az új paradigmát: a *Replika*, az *Aetas* és a *Korall* is tematikus blokkot szentelt a kérdéskörnek.²³ Gazdaságtörténetészeink a bank–ipar viszony elméleti újraértelmezését végezték el a Magyar Általános Hitelbank és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank kiterjedt levéltári anyagának felhasználásá-

¹⁵ Magyarul: Coase 2004. A helyzetet nem könnyíti meg, hogy a hálózat- és hierarchiakutatók számos alapvető kérdésben nem értenek egyet.

¹⁶ Williamson 1973.

¹⁷ Halmos 2005.

¹⁸ Kövér 1999.

¹⁹ Redhead, Daniel et al 2019.

²⁰ Dejung 2007.

²¹ Ferguson 2018.

²² Angelusz–Tardos (szerk.) 1991. S nem maradtak el hamarosan a módszerrel kísérletező alkalmazott tanulmányok sem: Sik 2001; Bozsonyi–Horváth–Kmetty 2012.

²³ *Replika* 1997: Bankuralom? 25. 23–86; *Aetas* 2005: Hálózatok és hierarchiák 1–2; *Korall* 2012: Kapcsolatok – Hálózatok 50.

val.²⁴ A legújabb generáció produktumai között számunkra azok a dolgozatok/disszertációk lehetnek a legizgalmasabbak, amelyek a hálózattörténet elemzésének eszközeit tudatosan alkalmazzák. S vajon véletlen-e, hogy ezek épp a város-történet, illetve a nemesség és arisztokrácia szövevényes viszonyairól szólnak?²⁵

A Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv szerkesztősége 1–1,5 íves tanulmányokat vár a *Hálózat & Hierarchia* témakörében. A hivatkozások formátuma is azonos az Évkönyv előző köteteivel, a *Korall* folyóirat konvencióját követi, kisebb változtatásokkal (például a középkori források közlésénél bevett rövidítések esetében).

A tervezett tanulmány munkacímét és egy kb. féloldalas szinopszist 2019. december 20-ig, a kész tanulmányt pedig március 15-ig kérjük beküldeni valamelyik szerkesztő címére.²⁶

A szerkesztőség nevében az egyik főszerkesztő:

Kövér György

Budapest, 2019. november 25.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.) 1991: *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest.
- Ballabás Dániel 2018: *A főrendiházi reform és a magyar főnemesség földbirtokviszonyai*. (PhD értekezés.) Eszterházy Károly Egyetem, Eger.
- Barabási Albert-László 2008: *Behálózza. A hálózatok új tudománya*. (Ford. Vicsek Mária.) Helikon, Budapest.
- Bearden, J. – Atwood, W. – Freitag, P. – Hendricks, C. – Mintz, B. – Schwartz, M. 2002: The Nature and Extent of Bank Centrality in Corporate Networks. In: Scott, John (ed.): *Social Networks: Critical Concepts in Sociology*, v. 3. Taylor & Francis, 201–236.
- Bozsonyi Károly – Horváth Zsolt – Kmetty Zoltán 2012: A Kádár-kori hatalmi elit az együttvadászási szokások alapján. *Korall* (13.) 47. 157–184.
- Caracausi, Andrea – Jeggel, Christof (eds) 2014: *Commercial Networks and European Cities 1400–1800*. Pickering & Chatto, London.
- Casson, Mark 2011: Networks in Economic and Business History: A Theoretical Perspective. In: Gestrich, Andreas – Schulte Beerbühl, Margrit (eds): *Cosmopolitan Networks in Commerce and Society 1660–1914*. German Historical Institute, London, 17–49.

²⁴ Pogány 1997; Tomka 1999.

²⁵ Tózsá-Rigó 2014; Prajda 2018; Szilágyi 2018; Ballabás 2018.

²⁶ Demeter Gábor: demetergg@gmail.com; Draskóczy István: dra_istvan@yahoo.de; Gaucsik István: gaucsikistvan@gmail.com; Kaposi Zoltán: zkaposiz@gmail.com; Kövér György: kover.gyorgy@btk.elte.hu; Pogány Ágnes: agnes.pogany@uni-corvinus.hu; Simon Zsolt: simonzolti@yahoo.com; Somorjai Szabolcs: szsomorjai@gmail.com; Szántay Antal: antal.szantay@uni-corvinus.hu; Tózsá-Rigó Attila: tozsa.rigo@gmail.com; Weisz Boglárka: weisz.boglarka@btk.mta.hu

- Coase, Ronald 2004: *A vállalat, a piac és a jog.* (Ford. Meszerics Tamás.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Dejung, Christof 2007: Hierarchie und Netzwerk. Steuerungsformen im Welthandel am Beispiel der Schweizer Handelsfirma Gebrüder Volkart (1851–1939) In: Berghoff, Hartmut – Sydow Jörg (Hgg.): *Unternehmerische Netzwerke. Eine historische Organisationsform mit Zukunft?* Kohlhammer, Stuttgart, 71–96.
- Ferguson, Niall 2018: *The Square and the Tower: Networks and Power from the Freemasons to Facebook.* Penguin Press, New York.
- Fertig, Christine – Lanzinger, Margareth (Hgg.) 2016: *Beziehungen – Vernetzungen – Konflikte: Perspektiven historischer Verwandtschaftsforschung.* Böhlau, Köln–Weimar–Wien.
- Fouquet, Gerhard – Gilomen, Hans-Jörg (Hgg.) 2010: *Netzwerke im europäischen Handel des Mittelalters.* Jan Thornbecke, Ostfildern.
- Gestrich, Andreas – Schulte Beerbühl, Margrit (eds.) 2011: *Cosmopolitan Networks in Commerce and Society 1660–1914.* German Historical Institute, London.
- Granovetter, Mark S. 1973: The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* (78.) 6. 1360–1380.
- Halmos Károly 2005: Hálózatok és hierarchiák a 19. századi üzleti életben. *Aetas* (20.) 1–2. 44–52.
- Kövér György 1999: Elmélet és módszer a legújabb gazdaságtörténetben. *Aetas* (14.) 3. 285–293.
- Lemercier, Claire 2015: Formal Network Methods in History: Why and How? In: Fertig, Georg (ed.): *Social Networks, Political Institutions and Rural Societies.* Brepols, Turnhout, 281–310.
- Mizruchi, Mark S. 1996: What Do Interlocks Do? An Analysis, Critique, and Assessment of Research on Interlocking Directorates. *Annual Review of Sociology* 22. 271–298.
- Nagy, Balázs – Vadas, András – Schmieder, Felicitas (eds) 2018: *Medieval Networks in East Central Europe.* Routledge, Aldershot.
- Pogány Ágnes 1997: Bankárok és üzletfelek. A Magyar Általános Hitelbank és ügyfelei a két világháború között. *Replika* 25. 55–66.
- Prajda, Katalin 2018: *Network and Migration in Early Renaissance Florence, 1378–1433: Friends of Friends in the Kingdom of Hungary.* Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Redhead, Daniel et al 2019: On the Dynamics of Social Hierarchy: Longitudinal Investigation of the Rise and Fall of Prestige, Dominance, and Social Rank in Naturalistic Task Groups. *Evolution and Human Behavior* (40.) 22–234.
- Reinhard, Wolfgang 1979: *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600.* Ernst Vögel, München.
- Reitmayer, Morten – Marx, Christian 2010: Netzwerkansätze in der Geschichtswissenschaft. In: Stegbauer, Christian – Häußling, Roger (Hgg.): *Handbuch Netzwerkforschung.* VS Verlag, Wiesbaden, 869–880.
- Sik Endre 2001: Aczélhálóban – Adalék a kapcsolati tőke működésének megismeréséhez. *Szociológiai Szemle* 3. 64–77.

- Stegbauer, Christian – Häußling, Roger (Hgg.) 2010: *Handbuch Netzwerkforschung*. VS Verlag, Wiesbaden.
- Szilágyi Adrienn 2018: *Az uradalom elvesztése. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest.
- Tomka Béla 1999: *Érdek[eltség] és érdektelenség. A bank-ipar viszony a századforduló Magyarországon, 1892–1913*. Debrecen UP, Debrecen.
- Tózsá-Rigó Attila 2014: *A dunai térség szerepe a kora újkori Közép-Európa gazdasági rendszerében. Délnémet, osztrák, (cseh)morva és nyugat-magyarországi városok üzleti és társadalmi hálózatai*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc.
- Whyte, William Foot 1999: *Utcasarki társadalom. Egy olasz szegénynegyed társadalomszerkezete*. (Ford. Vörös Miklós.) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Williamson, Oliver E. 1973: Markets and Hierarchies: Some Elementary Considerations. *American Economic Review* (63.) 2. 316–325.